Toespraak Jan Terlouw jubileumcongres

D66 vijftig jaar. Een punt des tijds. Aanleiding om ons af te vragen: wat hebben we gedaan, en vooral: voor welke taken zien de politici van morgen zich gesteld? Als ik terugkijk op die vijftig jaar is mijn eerste gedachte: wat heb ik veel vreugde beleefd aan de alle vriendschappen die de partij me heeft gebracht. Wat is het bevredigend om samen te werken met geestverwanten. Dat ervaar ik tot op de huidige dag. En ik denk aan de velen die er niet meer zijn. Hans van Mierlo, Els en Jan Borst, Henk Zeevalking, Jan Glastra van Loon, Hans Gruyters, Jan Vis, Ineke Lambers, Erik Visser, Sef Imkamp, Ernst Bakker, Stijn Verbeeck. Dit jaar nog: Arend Meerburg, Aar de Goede, Walter Zegveld, en nog zoveel anderen. Ach, iedereen hier heeft zijn eigen lijstje. De gedachten aan hen vervullen me met dankbaarheid. Ze hebben mijn leven verrijkt.

Wat hebben we in politiek opzicht betekend in de laatste halve eeuw? Het is, zoals u weet, gegaan met vallen en opstaan. Een paar maal hebben we het ternauwernood gered. Lazarus op het Binnenhof, nuchter en wel. Maar we hebben overleefd, als enige van de nieuwe partijen uit de tweede helft van de vorige eeuw. Een lange rij partijen is dat niet gelukt. Boerenpartij PSP PPR DS'70 GPV EVP Partijen voor ouderen. Leefbaren en veel andere. Opgaan, blinken en verzinken. Voor ons was het luctor et emergo, worstelen en bovenkomen. Latijnse woorden, maar een zeer Nederlands beeld, en dat voor een partij die in de beginjaren on-Nederlands werd genoemd. We zien nu aan de rechterkant van het politieke spectrum een waaier van partijen, zeer creatief, het idee is wellicht: voor iedere vluchteling een partij.

De belangrijkste reden waarom D66 moest bestaan en nog altijd moet bestaan is, denk ik, dat in Nederland een werkelijk liberale partij ontbrak. Het liberalisme is ontstaan in de achttiende eeuw, in de tijd van de Verlichting. Doel: het emanciperen van de burger tegenover het oude regiem. Elementen: kiesrecht, vrijheid van het individu zolang de vrijheid van anderen daardoor niet wordt beperkt, scheiding van kerk en staat, een grondwet met grondrechten voor de burger. In Nederland hebben we het woord sociaal moeten toevoegen als onderscheid van een partij die een wel heel conservatief liberalisme aanhangt, waarbij de nadruk ligt op vrijheid van ondernemerschap, vrijheid van de markt, met weinig aandacht ervoor dat een te vrije markt op den duur altijd leidt tot de wet van de jungle, tot het recht van de sterkste. Dat is veelvuldig gebleken.

Bij de VVD krijgt aandacht voor een kapitalistische markt voorrang boven bijvoorbeeld zorg over de dramatische afname van de biodiversiteit en de toekomst van onze kinderen. En veel VVDers vinden dat als iemand te beroerd is om even aan te geven of hij voor of tegen orgaandonatie is, het beter is om na zijn dood zijn organen in de verbrandingsoven te stoppen dan er levens mee te redden. Nou, mijn liberalisme is dat niet.

Een progressieve sociaal liberale partij. Over de hele wereld vind je liberale partijen, waarbij het sociale en progressieve onlosmakelijk verbonden zijn met het liberalisme. De essentie van liberalisme. Natuurlijk hebben we fouten gemaakt, en we hebben goede dingen gedaan. We zijn voorloper geweest op belangrijke gebieden, als het homohuwelijk, de euthanasiewetgeving, de pensioenleeftijd. En vooral op één punt is D66 in mijn ogen altijd consequent geweest en compromisloos: in het bewaken en uitbouwen van de democratie, het beschermen van mensenrechten, het waarborgen van de rechten van burgers tegenover de staat, wat trouwens de essentie is van de Grondwet. D66 Kamerleden, statenleden, gemeenteraadsleden, leden van het Europese parlement, altijd hebben ze in de bres gestaan voor democratie. *'Government of the people, by the people, for the people',* zoals Abraham Lincoln het zei.

Ze hebben daarbij vooral gebruik gemaakt van het instrument openheid en openbaarheid. Kuiperijen, gesjoemel, misbruik van macht, kunnen slechts bestaan in duisternis, alleen de waarheid verdraagt het licht van openbaarheid. Ik meen te mogen zeggen dat de naam van onze partij altijd eer is aangedaan. Democraten. Er zijn de laatste weken boeken verschenen over onze partij, artikelen, er was media-aandacht, ik hou het dan ook kort voor wat betreft de geschiedenis van D66. Liever besteed in mijn spreektijd, waarvoor ik dankbaar ben, aan de vraag voor welke taken de politiek zich nu gesteld ziet. Dat zijn er vele en ze zijn veeleisend. Want de wereld verandert in een tempo als waarschijnlijk nooit eerder vertoond en het gaat onherroepelijk fout als de politiek zijn verantwoordelijkheid niet neemt.

In 1989 was het einde Berlijnse muur. In 1991 viel de Sovjetunie uit elkaar, en in die zelfde tijd schreef Fukuyama dat het einde van de geschiedenis was gekomen, in die zin, dat de ideologische ontwikkeling van de mensheid zijn eindpunt had bereikt; het democratisch liberalisme had definitief gewonnen. Hij had het mis. Een golf van technologische en economische ontwikkelingen overspoelde de aarde. De globalisering heeft miljoenen mensen uit de bitterste armoede geholpen, maar heeft ook en in toenemende mate een tweedeling te weeg gebracht. Tot mijn blijdschap vraagt ons net vastgestelde verkiezingsprogramma aandacht voor dit probleem van tweedeling. Metropool tegenover kleinere steden waar werkgelegenheid verloren gaat. Internationaal georiënteerde jongeren tegenover ouderen met een lagere opleiding. Welgestelden tegenover velen die niet profiteren van de toenemende rijkdom.

Daar komt bij dat overheden veel bevoegdheden op armlengte hebben gezet of hebben weggeprivatiseerd, dat ze soevereiniteit hebben overgedragen aan multinationals en grootkapitaalbezitters. Niet het democratisch liberalisme heeft gewonnen, eerder het neoliberalisme. Bij een toenemende globalisering neemt het kapitaal de macht over van de politiek. De democratie raakt in de verdrukking. Daar komt een partij die zich Democraten noemt, tegen in opstand.

In een adembenemend tempo vinden veranderingen plaats. Financiële motieven beheersen meer en meer het wereldbeeld. De waarde van iets wordt voornamelijk bepaald door financieel rendement. Onderwijs moet beantwoorden aan wat de markt verlangt, de waarde die wordt gehecht aan geschiedenis, filosofie, literatuur neemt af. Robotisering van de zorg staat voor de deur. Kunstmatige intelligentie neemt een grote vlucht. Straks zeggen apparaten bemoedigende woorden tegen zorgbehoevende bejaarden. De waarde van natuurgebieden wordt in euro's uitgedrukt en niet in vreugde over de schoonheid ervan, niet in hun intrinsieke betekenis.

Economie en kapitaal regeren, meer dan de politiek, meer dan de door ons gekozen machthebbers. In de afgelopen vijftig jaar hebben we de oceanen vervuild met een plastic soep van ongekende omvang en we hebben ze overbevist voor verschillende vissoorten. We hebben de biodiversiteit ongeveer gehalveerd, voor sommige soorten zelfs meer dan dat, tot uitsterven aan toe. We hebben de koolzuurconcentratie in de atmosfeer doen stijgen tot een hoogte die miljoenen jaren niet is voorgekomen, waardoor wervelstormen jaar na jaar in kracht toenemen, continenten verdrogen, gletsjers zich terugtrekken, wat desastreus is voor de drinkwatervoorziening. Het poolijs smelt. Eilanden komen onder water te staan. Het is allemaal gebeurd als neveneffect van economisch gewin. In slechts vijftig jaar.

Natuurlijk is economie belangrijk, maar wie niet stekeblind is begrijpt dat we zo niet door kunnen gaan. Omdat het fysisch niet mogelijk is, omdat het niet rechtvaardig is tegenover onze kinderen en kleinkinderen, en omdat ook vandaag de dag mensen er bepaald niet gelukkiger van worden. Hoe bieden we de dreigende ontwikkelingen het hoofd? Het bedrijfsleven kan iets doen. Zeker, en er zijn ook enkele hoopvolle tekenen aan dat front. Maar daarvoor zijn we hier niet bij elkaar. Burgers kunnen iets doen. Ook daarover zijn al best positieve dingen te melden. Maar we zijn een politieke partij en het is, naar mijn vaste overtuiging, uiteindelijk de politiek, de politici die het verschil kunnen maken. De negenendertig ondernemers op de klimaatconferentie van afgelopen week zeiden dat ook nog.

In principe hebben we een prachtig politiek systeem. De bevolking kiest mensen aan wie ze toevertrouwen om vier jaar lang de samenleving te leiden.. De volksvertegenwoordigers maken regels en wetten, waarbij

ze zich voortdurend horen af te vragen wat in hun ogen rechtvaardig is. In principe horen politici moralisten te zijn. Maar ze moeten nog iets doen. Ze moeten proberen de ontwikkelingen in de samenleving te begrijpen en er adequaat op te reageren. Vooral nu de veranderingen zo snel gaan, is dat geen sinecure. En het gaat daarbij om veel meer dan alleen de technologische ontwikkelingen met al hun consequenties.

Een voorbeeld. In de zeventiger en tachtiger jaren waren er veelvuldig demonstraties op het Malieveld. Die gingen vrijwel nooit over geld. Er werd gedemonstreerd tegen de neutronenbom, tegen de apartheid in Zuid-Afrika, vóór beslissingsvrijheid van vrouwen over abortus. Ideologische onderwerpen. Solidariteit. Tegenwoordig gaan de veel zeldzamer voorkomende demonstraties vooral over geld. Wie betaalt de kinderopvang. Wie betaalt de studiefinanciering. Zijn mensen dus minder solidair geworden? Dat kan ik me eigenlijk niet voorstellen. Mensen veranderen niet zo snel. We moeten dus eerder zeggen dat de samenleving minder solidair is geworden. En dat heeft een politiek aspect. Dan wordt de bestaande solidariteit ook door de politiek onvoldoende gekanaliseerd. Zou dat niet ook te maken hebben met de economisering van alles?

Ook technologische ontwikkelingen hebben invloed op ons.. Kinderen zitten thuis uren achter de computer, ze gamen, ze chatten, ze what's app-en. Ze lezen weinig. Dat is de keus van hen en van hun ouders, dat moet de politiek niet proberen te verhinderen. Maar als scholen de literatuurlijst dan ook nog eens gaan afschaffen, dán schiet de politiek te kort in mijn ogen. Dan faciliteert de politiek de economisering van het onderwijs en ondersteunt daarmee een door de technologie ingezette trend. Hetzelfde is gebeurd toen de subsidies voor kunst en cultuur drastisch werden gekort.

Politici storten zich de laatste tijd weer op de normen en waarden, lees ik in de krant. Niets nieuws onder de zon. Moreel appel en zo. Gaan zij daar over? Het is dunkt mij zoals in de opvoeding van kinderen. Je kunt als ouders je kind straffen of belonen, maar veel effectiever is het om de waarden die je belangrijk vindt, vóór te leven. Hetzelfde geldt voor politici. Men zegt vaak dat D66ers zulke keurige mensen zijn. Nou, gelukkig zijn ze dat. Wees zelf wellevend en waardig in het debat. Wees zelf integer. Wees altijd respectvol tegenover de burgers. Handhaaf de wet en hou je er zelf altijd zorgvuldig aan. Laat zien dat de overheid onkreukbaar is. Hou de waardigheid van de politiek hoog. Wat blijft er over van de waardigheid van de politiek als, zoals in Amerika, de strijd om het hoogste ambt gaat tussen een kille professional met vlekken op haar blazoen en iemand die onwaarheid spreekt, platvloers is en er een bedenkelijke (belasting)moraal op na houdt?

Politiek is in mijn ogen een beroep dat een groot verantwoordelijkheidsbesef vereist, een buitengewoon eervol beroep, omdat het berust op vertrouwen van de burgers. Het is ook een moeilijk beroep, vooral in moreel opzicht. Max Weber zei honderd jaar geleden al dat je als politicus altijd zit met de spanning tussen enerzijds je overtuiging, anderzijds de noodzaak om tot een resultaat te komen waar je in ethisch opzicht misschien niet helemaal achter kunt staan, maar waar je toch verantwoordelijkheid voor wilt aanvaarden. Als het niet kan zoals het moet, dan moet het maar zoals het kan. Maar dat heeft zijn grenzen.

Er staat politici een enorme taak te wachten. Er zijn vijftig miljoen mensen op drift. Ik ben het eens met iedereen die vindt dat wie in Nederland wil komen wonen moet accepteren dat onze Grondwet gaat boven alles, ook boven iedere religieuze regel. Maar verder is een mens meer dan een 'homo economicus'. Mensenrechten en barmhartigheid zijn van essentiële betekenis. We moeten het terrorisme bestrijden, maar ook moeten we proberen te doorgronden wat de diepste oorzaak ervan is. Enorme veranderingen staan voor de deur. De joods/ christelijke/ humanistische grondslag van onze samenleving ondergaat invloed van andere culturen. Het zal zaak zijn de meest wezenlijke elementen van onze rechtsstaat te verdedigen. Daarbij is een overheid die wordt vertrouwd, een overheid met een groot moreel gezag, onontbeerlijk. Lees de bijdrage van Winnie Zorgdrager in het net verschenen boek *Redelijk Radicaal*.

Ik ben er geenszins gerust op de dat de banken ons niet in de zoveelste crisis gaan storten. Een recent rapport van de WRR, *de politiek zit nog steeds te slapen,* voedt die onrust. De Europese Unie moet worden hervormd, om de vervreemding die kennelijk optreedt te stoppen. Je kunt niet straffeloos de opvattingen, de onvrede van een groeiende groep burgers negeren, anders grijpen straks de Trumps van deze wereld de macht. Voor Nederland, klein land in een globaliserende wereld, is de EU van wezenlijke betekenis, maar dan wel een EU die zich op meer richt dan economische expansie, die zich ook bekommert om de groep burgers die niet profiteren van de globalisering. De Verenigde Staten worden geconfronteerd met een sociale en economische segregatie die, vooral in het zuiden, hele samenlevingen ontwricht. Is dat ook het voorland van Europa? Globalisering waarvan alleen de rijken profiteren, moet een halt worden toegeroepen door een overheid die haar primaire verantwoordelijkheid neemt voor het welzijn van *alle* burgers. Dat vraagt om een herstructurering van onze economie en van de financiële sector, om een sociaal beleid dat de groeiende kloof tussen arm en rijk, en tussen hoog- en laagopgeleiden verkleint. Uiteindelijk is dat ook in het belang van de welgestelden. Vraagstukken van oorlog en vrede, de relatie met Rusland, de spanningen in het Midden Oosten, ze zullen tot in lengte van jaren veel politieke aandacht vragen. Zo kan ik doorgaan.

De Nederlandse politiek heeft ook de taak om de dreigende en al in gang zijnde verwoesting van de aarde tegen te gaan, omdat die taak van het grootste belang is voor onze kinderen en kleinkinderen. *En dat probleem is overzichtelijk*. Consequent toepassing van de regel 'de vervuiler betaalt' zou al heel veel oplossen. Tijdens de Algemene beschouwingen heeft Alexander een motie aangenomen gekregen waarin wordt gevraagd de kolencentrales te sluiten. Die motie heeft veel minder aandacht gekregen dan hij verdient. Natuurlijk is zo'n motie lastig uit te voeren, want het betekent kapitaalvernietiging. Maar politiek betekent kiezen, prioriteiten stellen. We moeten op korte termijn toe naar een samenleving die er beduidend anders uitziet dan de huidige. Een circulaire economie, duurzame energie, verantwoorde landbouw en veeteelt, minder vlees eten. De indruk wordt vaak gewekt dat die nieuwe samenleving een heel sobere, een armetierige zou zijn. Dat is niet zo.

De hoeveelheid grondstoffen is eindig, maar in een circulaire economie kun je ze steeds opnieuw gebruiken. Er is alleen energie voor nodig. En duurzame energie is er in overvloed. Als we er in slagen de dagelijkse energie die de zon aan de aarde levert in een bruikbare vorm om te zetten – en ik verzeker u: dat is simpel – dan hoeven we er niet zuinig mee om te gaan. Overvloed. De technologische ontwikkelingen zorgen voor verandering van de werkgelegenheid, structureel minder werkgelegenheid wellicht. Hoe moeten we het mindere verdelen? Moeten we toe naar een basisloon voor iedere volwassene? Kan dat? Is dat gewenst? Hoe regel je dat? Het is hoognodig om na te denken over de veranderingen die voor de deur staan. Dat is de essentie van beleid. Er is leiderschap nodig en wel het politieke leiderschap van een democratie, gekozen, tijdelijk en gecontroleerd.

Wat hebben we nodig voor de belangrijke taak waar de politiek voor staat? Mij dunkt een progressieve stellingname, veranderingsgezindheid, realiteitszin, vertrouwen in de burgers, kortom een sociaal-liberale stellingname. Ik denk dat D66 bij uitstek geschikt is om de juiste politieke doelstellingen te formuleren en te helpen uitvoeren. D66, nodiger dan ooit voor de komende vijftig jaar.